

КЛЮЧОВІ ІНСТРУМЕНТИ ВПЛИВУ РОСІЇ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРІ

Дослідження є спробою узагальнення практики реалізації Росією своїх впливів на пострадянському просторі в контексті гібридної агресії як суті міжнародної політики РФ в цьому регіоні. Для реалізації своїх планів Росія комплексно використовує широкий спектр інструментів та методів впливу як невійськового («soft power»), так і військового («hard power») характеру. Ключовими для досягнення своїх цілей на пострадянському просторі на даному етапі можна вважати інформаційні, політичні, економічні та військові важелі впливу Росії.

Ключові слова: пострадянський простір, Росія, вплив.

Кордун А. А. Ключевые инструменты влияния России на постсоветском пространстве

Исследование является попыткой обобщения практики реализации Россией своего влияния на постсоветском пространстве в контексте гибридной агрессии как сути международной политики РФ в этом регионе. Для реализации своих планов Россия комплексно использует широкий спектр инструментов и методов воздействия как невоенного («soft power»), так и военного («hard power») характера. Ключевыми для достижения своих целей на постсоветском пространстве на данном этапе можно считать информационные, политические, экономические и военные рычаги влияния России.

Ключевые слова: постсоветское пространство, Россия, влияние.

Kordun O. Key tools of Russia's influence in the post-Soviet space

The study is an attempt to generalize the practice of Russia's influence in the post-Soviet space in the context of hybrid aggression as the essence of the international policy of the Russian Federation in this region. To implement its plans, Russia comprehensively uses a wide range of tools and methods of influence, both non-military («soft power») and military («hard power»). Information, politics, economics and army – are key tools of Russia's influence in the post-Soviet space at this stage.

Keywords: post-Soviet space, Russia, influence.

Перехід Росії на початку 2000-х років до активної фази економічної та політичної експансії на пострадянському просторі зумовив якісну переоцінку впливів РФ у регіоні. А відкрита агресія щодо суверенних держав Грузії (2008) та України (2014) спричинила кардинальне переосмислення історії та досвіду пострадянських країн, у контексті гібридної агресії, яка здійснюється Росією задля відновлення свого домінування в регіоні.

У цьому плані варто відзначити тих науковців, які ще до початку воєн Росії у Грузії та Україні вказували на експансіоністський характер російської політики на пострадянському просторі. Серед українських вчених це Г. Перепелиця, О. Маначинський, К. Поліщук, В. Мандрагеля, серед західних дослідників – Д. Лінч, Я. Бреммер, Р. Гамільтон, М. Кляйн, С. Фішер, Б. Сілі. Вони зробили значний внесок у розуміння витоків, перебігу, природи та наслідків повзучої експансії на пострадянському просторі, а також можливих напрямків/способів/механізмів їх врегулювання.

Серед актуальних українських досліджень останнього часу варто виділити публікації О. Алексейченка, В. Горбуліна, Р. Доднова, І. Зельмановича, Є. Магди, колективні монографії «Особливості суспільно-політичної модернізації країн пострадянського простору» ІВІ НАН України, монографій «Режим Путіна: перезавантаження-2018», «Онтологія війни та миру: безпека, стратегія, смисл», «Донбас і Крим: ціна повернення» НІСД, «Донбас в етнополітичному вимірі» ПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України та інші, в яких розкривається справжня роль та цілі Російської Федерації щодо країн, які утворилися на територіях колишнього Радянського Союзу.

На нашу думку, процеси на пострадянському просторі слід розглядати у контексті глобальної неоголошеної гібридної війни, яка ведеться Росією задля реалізації своїх амбіцій вважатися однією з «великих держав», яка вирішує долю світу. Контроль за пострадянським простором є для Росії не самоціллю, а лише інструментом та одним з майданчиків у цьому глобальному протистоянні.

Країни т.зв. «пострадянського простору» або «ближнього зарубіжжя» розглядаються в якості особливої зони пріоритетних інтересів Росії та зони глобального протистояння з Заходом. При цьому процеси демократизації політичної системи у країнах, які утворилися після розпаду СРСР, включаючи т.зв. «кольорові революції», Росія розглядає як наслідок зовнішнього, ворожого до Росії, втручання Заходу, передусім США, у зону її пріоритетних геополітичних інтересів і, відповідно, удар по реноме «великої держави». Тому явне або приховане протистояння з впливами

США, ЄС і НАТО формує основний зміст політики Росії у пострадянському регіоні.

Програма-мінімум Росії: недопущення розширення НАТО за рахунок колишніх радянських республік, передусім Грузії, Молдови та України, та протидія розбудові баз Альянсу та американських ПРО на територіях тих держав, які вже увійшли до складу НАТО. Найближчі до кордонів РФ країни Східної Європи – Білорусь, Молдова та Україна – розглядаються Москвою як буферні зони між Росією та Альянсом. Програма максимум: вихід на міжнародні домовленості на кшталт «Ялти-2», тобто новітній поділ світу на зони впливу, де пострадянський простір вважався б територією пріоритетних інтересів Росії [1].

Базовими для сучасної політики Росії на пострадянському просторі є три основних доктринальні документи – Воєнна доктрина РФ, Концепція зовнішньої політики та Стратегія національної безпеки РФ. Головні ідеї та основні елементи цієї «доктрини» були також сформульовані в публічних виступах російського президента, зокрема у Зверненні до двох палат Федеральних зборів країни у зв'язку з пропозицією «Державної ради Республіки Крим про прийняття республіки до складу РФ» («Кримська промова», 18 березня 2014 р.); «Валдайській промові» 24 жовтня 2014 р.; Зверненні до Федеральних зборів РФ 4 грудня 2014 р.; статті В.Путіна від лютого 2012 р. у газеті «Московские новости» та ін.

Серед складових російської моделі імперського мислення російський історик Є. Анісімов називає *influence legitime* – законне або невід'ємне («неотъемлемое») право Росії, виходячи зі своїх міркувань безпеки, здійснювати завоювання чужих територій, чи то насаджувати слухняні або лояльні до Москви політичні режими [2]. Фактично, йдеться про неоголошену експансію Росії на пострадянському просторі, в основі якої лежить бажання цієї країни мати вирішальний вплив на зовнішню та внутрішню політику колишніх республік СРСР, які нинішня РФ вважає зоною своїх пріоритетних геополітичних інтересів.

Ця експансія у формі гібридної агресії пройшла кілька етапів в просторі і часі, розпочавшись ще в останні роки існування СРСР.

Навіть на етапі латентної експансії (1990–1996), політично та військово слабка Росія, якій доводилося вирішувати низку внутрішніх

проблем (у Татарстані, Чечні, Інгушетії, Якутії тощо), брала участь у низці збройних конфліктів, деякі з яких тривають і досі: вірмено-азербайджанський (карабаський) (1988–1994); грузино-абхазський (1992–1994); грузино-південноосетинський (1991–1992); придністровський (1992); чеченський (перший етап, 1994–1996), у Таджикистані (1992–1997).

На етапі розширення експансії (1996 – початок 2000-х рр., приблизно до кінця 2004 р.) для реалізації своїх планів на пострадянському просторі Росія почала дедалі частіше вдаватися до «жорсткої сили». Найбільш яскравою ілюстрацією такої політики Росії стала т.зв. Друга чеченська війна (1999–2009).

А з часу війни у Грузії у серпні 2008 р. можна говорити про явну і неприховану експансію із застосуванням всього арсеналу «жорсткої сили» – від економічних важелів до прямої збройної агресії та окупації частини території. Пік цієї агресивної політики припав на початок 2014 р., коли Росія розпочала відкриту фазу гібридної війни проти України.

Для реалізації своїх планів на пострадянському просторі Росія комплексно використовує широкий спектр інструментів та методів впливу як невійськового («soft power»), так і військового («hard power») характеру. Йдеться про пропаганду, фінансову підтримку лояльних партій/політиків і журналістів, стимулювання корупції, політичний шантаж, реалізацію інших проектів, спрямованих на забезпечення, збереження і посилення російського впливу на оборонну, політичну, економічну, мовно-культурну та інші сфери, а також економічний тиск, кібервійни, диверсії, загрозу застосування військової сили та ядерної зброї, пряму збройну агресію тощо.

Британський дослідник Б. Сілі згрупував інструменти і методологію ведення гібридної війни Росією (в його термінології – «сучасного російського конфлікту») в сім основних блоків: політичний конфлікт; культура і управління; економіка та енергетика; військова влада; дипломатія і громадська діяльність; інформаційна та описово-оповідна війна. Сьомий елемент, який їх об'єднує у єдине ціле, забезпечує реалізацію впливу у різних сферах в межах єдиного плану відповідно до поставленої мети, забезпечує її змістовне і ресурсне наповнення, – командування і контроль. За його визначенням, «сучасний російський

конфлікт» – це складна та інтегрована форма державного впливу, тісно пов'язана з політичними цілями. Це політична війна, навколо якої склався повний набір державних прийомів і інструментів впливу. За підрахунками Б. Сілі [3], Росія оперує щонайменше 50 такими інструментами.

Такий вплив здійснюється системно, протягом багатьох років, із застосуванням широкого спектру інструментів та методів у різних сферах, має комплексний і всеосяжний характер. Такий вплив спрямовується як на персоналії, так і на інститути чи процеси, та реалізовується не лише на пострадянському просторі, а у глобальному масштабі. Як зазначається у спеціальній доповіді глави розвідувального Мінборони США С. Бар'єра Комітету Сенату США з питань збройних сил [4, р.18-48.], для досягнення своїх цілей, які вона розуміє крізь призму глобального протистояння з США, Росія використовує множину конфліктів, в які залучені як США, так і Росія: Куба, Венесуела, Нікарагуа, Лівія, Сирія, Афганістан, КНДР, іранська ядерна проблема, арктичне протиборство, африканські кампанії та багато-багато іншого.

Методи і способи ведення цієї асиметричної гібридної війни, як і їх пріоритетність, не є сталими. Вони змінюються в часі на основі отриманого досвіду, розробки нових інструментів та оцінки реакції Заходу [5]. Наприклад, в Україні та Грузії ми спостерігаємо відмову Росії від засобів «м'якої сили» на користь «жорсткої сили». При цьому Росія змінила свою початкову амбіційну мету в Україні («проект Новороссія») на користь підтримання постійного конфлікту низької інтенсивності, який перешкоджатиме інтеграції України до західних структур безпеки. [6]

Пріоритетними сферами впливу Росії на пострадянські країни є:

- Суспільство (різні суспільні групи, їх настрої, орієнтації, цінності, ідентифікації, соціальні інститути).
- Економіка (економічні процеси та інститути, зовнішньоекономічні орієнтації, структура економіки тощо).
- Політика (в широкому сенсі – як політична діяльність, політичні інститути та процеси, державне управління, так і політичні цінності, орієнтації та їх носії). Зовнішня і внутрішня політика, імідж країни.
- Безпека (армія, система національної безпеки, оборонна промисловість тощо).

– Культура (в широкому сенсі: мовна, культурна, релігійна самоідентифікація, історична політика тощо).

У кожній з означених сфер можуть бути застосовані методи і «активні дії», які базуються на людських чи матеріальних ресурсах, технічних засобах, збройній силі, шантажі, підкупу чи дискредитації, санкціях, тиску, створенні керованого хаосу та ін. Конкретні методи, теми і спрямованість інформаційних операцій варіюються і обираються, виходячи зі специфіки кожної країни, об'єкта впливу, поставленої мети, безпосередньої цільової групи, зовнішньо- і внутрішньополітичної кон'юнктури та ін.

Цільовою аудиторією інформаційних впливів виступають:

- проросійські та/або корумповані політики, чиновники;
- радикальні (позасистемні, найчастіше ультраправі чи ультраліві) політичні сили;
- «співвітчизники» – мігранти, колишні громадяни СРСР чи/та Росії, громадяни чи резиденти інших країн, що є лояльними споживачами російськомовного контенту (новини, кінофільми, книги тощо);
- користувачі соціальних мереж, які наразі є найбільшим споживачем і поширювачем російської дезінформації.

Найбільш вразливими на пострадянському просторі для російського впливу є ті країни, що мають більшу історичну, мовну, культурну чи релігійну близькість до Росії, а також ті, що мають внутрішні проблеми, пов'язані з політичною корупцією, єдністю суспільства чи соціально-економічною сферою. Метою використання цих засобів на стратегічному рівні є зміна політичного (економічного, геополітичного) курсу цільових країн. Передусім, це ті країни пострадянського простору, які задекларували свій чіткий курс на європейську та євроатлантичну інтеграцію (Україна, Грузія і Молдова) та таким чином стоять на заваді реалізації імперських амбіцій Росії.

Ключовими для досягнення своїх цілей на пострадянському просторі на даному етапі можна вважати інформаційні, політичні, економічні та військові важелі впливу Росії.

Особливістю сучасного **інформаційного впливу** РФ є не пропаганда певного світогляду, ідеології чи способу життя, а подання взаємно

суперечливої, фрагментарної, маніпулятивної та емоційно забарвленої інформації, яка спотворює раціональне її сприйняття, створює паралельну реальність. Інформаційний вплив є безперервним і комплексним, тобто ведеться в «мирний» та у воєнний час одночасно у внутрішніх та міжнародних ЗМІ та соціальних мережах, поєднує цифрово-технологічні та когнітивно-психологічні атаки, метою яких є дезорієнтація, дезорганізація і деморалізація населення та збройних сил [7]. При цьому інформаційний вплив синхронізуються з військовими, політичними та ін. засобами з координацією дій широкого спектра державних та недержавних суб'єктів – військових, воєнізованих та невійськових, а діяльність державного адміністративного ресурсу та апарату безпеки поєднується з впливом Російської православної церкви, проросійських еліт, масової культури та засобів масової інформації [8, р.2.].

В усіх країнах Східної Європи та в Україні російська пропаганда використовує практично однакові інструменти і меседжі. Змінюються лише деякі акценти, з огляду на специфіку ситуації у кожній конкретній країні. Такими виявилися результати досліджень фахівців із Польщі, Чехії, Словаччини, Угорщини, Молдови та України, презентовані у рамках конференції «Інформаційна війна в Інтернеті. Викриття і протидія прокремлівській дезінформації в країнах Центральної та Східної Європи» [9]. У дезінформаційних матеріалах широко використовується маніпуляція фактами і емоціями, гра на страхах і болючих темах, роздування проблем.

Відповідно до доповіді про основні елементи російської екосистеми дезінформації і пропаганди Центру глобальної взаємодії при Держдепартаменті США (Global Engagement Center) [10], російська екосистема дезінформації і пропаганди є набором як офіційних, опосередковано кремлівських («прокси») і таких, що не мають певної приналежності, каналів зв'язку і платформ, які Росія використовує для створення і просування неправдивих інформаційно-ідеологічних установок.

В Україні свій інформаційний вплив Росія здійснює через ряд центральних телеканалів («112», «NewsOne», «Наш», «3iK» та ін.), які мають широку аудиторію, мережі псевдонезалежних сайтів та соцмережі.

Основними темами маніпуляцій в Україні виступають: 1) соціальний негатив (вбивства, хвороби, «зубожіння», підвищення цін і тарифів тощо); 2) влада, політика і вибори; 3) війна; 4) радянська спадщина (9 травня, 23 лютого, 8 березня, «голубой огонек» та ін.). Маніпулятивні новини на т. зв. сайтах-клікбейтах («сміттярках», «зливних бачках») часто беруться з проросійських медіа в Україні / ОРДЛО / Росії, підсилюються негативом та емоціями. У механізмі поширення російської дезінформації вони виступають базовою ланкою у ланцюжку легітимізації та просування потрібної інформації: певна інформація публікується в анонімному телеграм-каналі, потім на нього посилається сайт-сміттярка (частіше – ціла мережа), потім інші сайти (включаючи провідні медіа України) розміщують новину, з посиланням на «ЗМІ» [11].

За інформацією української розвідки [12], практично за всіма інформаційними операціями (ІПСОА) в Україні стоїть ГУ ГШ ЗС РФ. У період з 2013 по 2014 рр. у його складі була сформована нова структурна одиниця – «Війська інформаційних операцій», керівництво якими було покладено на генерал-майора П. Коновальчика. Безпосередньо в операціях проти України бере участь мережа центрів Південного військового округу ЗС РФ у складі 8-ї Армії ППО, командування операціями якої розміщується в Новочеркаську. До операцій проти України залучено також центр Західного військового округу в/ч 76836 у Санкт-Петербурзі та 706-й центр інформаційної протидії ЗВО ЗС РФ.

Домінування на початку 2014 р. в українському інформаційному просторі російських та проросійських ЗМІ та проведення спеціальних інформаційних операцій антиукраїнського характеру стали вирішальним чинником підготовки до анексії АР Крим та м. Севастополя, інспірування сепаратистських заворушень на Півдні та Сході України, що призвели врешті до тимчасової окупації окремих районів Донецької та Луганської областей.

Головна сфера **політичного впливу** – втручання у волевиявлення (вибори/референдуми опитування) в країнах, де вибори є конкурентними, з метою створення умов для приходу до влади проросійських політиків, або політиків, які можуть посилити дестабілізацію, хаос і суперечності у суспільстві й управлінні державою. Слабкість громадянського контролю,

партійної системи і правових механізмів в цих країнах відкривають можливості для маніпулювання законодавством і використання адмінресурсу [13, с.6-12.].

Так, німецьке видання Bild [14] з посиланням на документ молдовської спецслужби, в якому детально аналізується запланована російська кампанія з впливу на президентські вибори в Молдові у листопаді 2020 р., стверджує, що Кремль розробив план з інвестицією на суму в 11,45 млн євро, щоб зробити І. Додона президентом Молдови і ще більше зміцнити свій вплив у Центральній Європі. У липні 2020 р. молдовські спецслужби виявили численні «проекти», які Кремль реалізовував або планував реалізувати, щоб вплинути на виборців. Наприклад, проєкт «Адольф» передбачав створення «про олдовського» і «про-Санду» «антигероя» зі «скандальною антиросійською сутністю». «Правий кандидат» повинен був «різко критикувати всіх кандидатів, крім Маї Санду», як у соціальних мережах, так і на різних телеканалах.

В Україні на травень 2013 р. ставка робилася Росією на партії, які виступали за пріоритетний розвиток відносин з Росією та Білоруссю: Комуністичну партію України П. Симоненка, Комуністичну партію України М. Савенка, Комуністичну партію робітників і селян О.Савенка, Прогресивну соціалістичну партію Н. Вітренко, партії «Родина» І. Маркова, «Руський блок» та інші політичні структури, які відкрито декларували прокомуністичні або проросійські гасла.

Мета економічного впливу – послаблення економіки країни, або створення залежності від Росії у різних сферах.

Яскравими прикладами такої політики стали дії РФ впродовж 2005–2006 рр.: заборони та обмеження на поставки і продаж в Росії вина і виноматеріалів з Грузії і Молдови, грузинських мінеральних вод «Боржомі» і «Набеглаві», мита на ввезення карамелі й інших цукристих виробів з України, заборона на ввезення в Росію всіх видів тваринницької продукції (м'яса, м'ясних виробів, яєць, риби, молока, сирів, вершкового масла, консервів), мораторій на ввезення всієї металопродукції з України та труб великого діаметру з України.

У книзі «Війни – XXI: Полігібресія Росії» [15] українського Центру глобалістики «Стратегія XXI» робиться акцент на використанні Росією

енергоресурсів та енергетичної інфраструктури як інструменту ведення прихованої війни.

Так, автори дослідження «Європа і вплив Кремля» [16] вважають, що посилення енергетичної безпеки Молдови за допомогою диверсифікації можливостей енергопостачання і її інтеграції в європейські енергетичні ринки не тільки критично важливо для боротьби зі згубним впливом Росії в Молдові, але і є ключовим методом вирішення конфлікту в Придністров'ї.

Яскравим прикладом використання енергетичних важелів є низка економічних, на перший погляд, конфліктів між компаніями НАК «Нафтогаз України» та «Газпром» щодо умов постачання природного газу з Росії до України, а також його транзиту до країн Європи у 2005–2006, 2008–2009, 2013–2014, 2014–2018 рр., які мали чітке політичне підґрунтя.

Сюди ж слід віднести «сирну війну» між Україною та Росією в першій половині 2012 р., орієнтовні втрати українських виробників від якої склали біля 300 млн дол., та «шоколадну війну» – заборону продажів у Росії продукції української кондитерської компанії «Roshen» – влітку 2013 р. [17]. Остання стала частиною тотальної експортної блокади українських товарів Росією у липні-листопаді 2013 р. Ця блокада мала продовження в 2014–2018 рр. у вигляді запровадження Росією низки антиконкурентних заходів, спрямованих на обмеження українського експорту до РФ та країн Центральної Азії.

З дат бачимо, що такі економічні війни можуть бути не лише санкційною реакцією Росії на політичну ситуацію в Україні («помаранчева революція», «Революція Гідності» тощо), але й підготовчим етапом до посилення агресії – з метою погіршення соціально-економічної ситуації в країні, як передумови політичної дестабілізації.

Російські лідери сприймають **військово-політичний вплив** як неодмінну умову успішного відстоювання своїх національних інтересів. При цьому орієнтація на «жорстку силу» є однією з ознак неспроможності та явного провалу Росії у реалізації її політики «м'якої сили».

Проведення Росією «жорсткої» геополітики спирається на потужний (відносно інших країн регіону) економічний та військовий потенціал.

Російська Федерація у 2018 р. перебувала на 11 місці у світі за розміром свого ВВП [18, 19]. Водночас, США, які перебували на першому місці, мають ВВП, який більше, ніж у 12,5 разів перевищує ВВП Росії. Україна в цей час перебувала на 58 (МВФ) / 57 (Світовий банк) місці з розміром ВВП, або приблизно у 13 разів меншим від рівня ВВП Росії.

За висновками західних експертів, російські збройні сили на загал переважають, як кількісно, так і якісно, армії інших пострадянських країн. Після розпаду Радянського Союзу Росія успадкувала основну частину радянської армії, включаючи її арсенал та інфраструктуру. Крім того, Росія почала всебічно реформувати свої збройні сили восени 2008 р., після російсько-грузинської війни. Успіхи в модернізації, досягнуті з того часу, особливо помітні в порівнянні із збройними силами інших пострадянських держав. Зокрема, російський оборонний бюджет зріс з 24,6 млрд дол. у 2008 р. до 45,6 млрд дол. у 2017 р. [20]. У 2018 р. військові витрати Росії приблизно дорівнювали, за різними даними, 61-63 млрд дол. США [21], що дозволяло їй триматися в першій п'ятірці глобального рейтингу [22]. На момент початку війни проти України Росія займала сьоме місце у Глобальному індексі милітаризації-2014 (GMI) Боннського міжнародного центру конверсії (BICC) [23].

Ця військова потуга посилюється статусом Росії як ядерної держави, що дозволяє їй чинити тиск потенційною можливістю використання ядерної зброї.

Російський ядерний арсенал є одним з найбільших у сучасному світі. На даному етапі у Росії є біля двох тисяч тактичних зарядів і способів їх доставки. У разі розміщення цього озброєння на кордонах України, воно покриватиме приблизно 80% території України. Також є носії, які можна застосовувати з використанням авіації і військово-морського флоту РФ [24].

Аналізуючи положення Воєнної доктрини РФ [25], експерти говорять про підвищену готовність Москви до застосування ядерної зброї першою в оборонних цілях. Як приклад може бути наведена і відома Валдайська промова В. Путіна на 15-му засіданні Міжнародного дискусійного клубу «Валдай» 2018 р.: «Ми готові і застосовуватимемо ядерну зброю тільки тоді, коли переконаємося, що хтось, потенційний

агресор наносить удар по Росії, по нашій території... Агресор повинен знати, що відплата неминуча. А ми – жертва агресія, і ми як мученики потрапимо до раю. А вони просто подохнуть. Бо вони просто покаються не встигнуть» [26].

З 2019 р. Росія витрачає на обслуговування, виробництво і розробку ядерної зброї понад 8,5 млрд дол. (США – понад 35 млрд дол.). У 2020 р. Кремль опублікував свою першу незасекречену «Політику ядерного стримування» [27]. Цей документ дає Росії більше можливостей (якщо порівнювати його з військовою доктриною РФ 2014 р.) щодо використання ядерного озброєння.

Росія також має змогу погрожувати застосуванням новітніх зразків неядерної зброї. Свого часу серйозний резонанс отримала та частина послання В. Путіна Федеральним зборам РФ від 1 березня 2018 р., де президент РФ зробив заяви про створення новітньої російської зброї. Йшлося про такі розробки РФ, як важка міжконтинентальна балістична ракета РС-28 («Сармат»), гіперзвуковий бойовий блок «Авангард», аеробалістична ракета «Кинджал», ядерна торпеда-безпілотиць «Статус-6», бойові лазерні комплекси та ракета з компактною ядерною енергетичною установкою, яка на той момент ще навіть не мала назви.

Прикладами застосування воєнної компоненти Росії щодо України стало силове протистояння між Росією та Україною щодо Криму та Севастополя, яке почалося задовго до подій кінця лютого – березня 2014 р., і про що докладно йдеться, наприклад, у матеріалі Я. Мезенцева [28].

РФ має можливість реалізовувати військовий тиск і за посередництва присутності російських військ та озброєнь, в т. ч. в зоні конфліктів. Російські війська наразі перебувають у Придністров'ї, на окупованих територіях Грузії в Абхазії та Південній Осетії, у Вірменії, а також в низці країн Центральної Азії, а військові бази РФ розташовані в таких зонах як: Абхазія, Вірменія, Білорусь, Казахстан, Киргизія, Придністров'я, Сирія, Таджикистан, Південна Осетія [29].

Окрім того, Росія активно маніпулює збройними конфліктами на пострадянському просторі. Утворені в результаті їх «заморожування» псевдодержавні утворення також є одним із потужних інструментів

широкомасштабної гібридної агресії Російської Федерації з метою утримання свого геополітичного домінування в цьому регіоні.

Такі конфлікти справляють вирішальний вплив на порядок денний країн їх локалізації та приносять колосальні збитки для їх економічного та людського потенціалу. Так, за даними українського дослідника О. Лавера [30], війна у Придністров'ї в 1992 р. забрала життя 3,7 тис. осіб. У війні в Абхазії в 199 –1994 рр. загинуло біля 6,8 тис. осіб. У Південній Осетії у 1991–1992 рр. загинуло і пропало безвісти з обох боків близько 1,1 тис. осіб, у 2008 – понад 500 осіб, при цьому налічується до 400 тис. грузинів-біженців з території Цхінвальського регіону Грузії. У конфлікті за Нагірний Карабах протягом 1988–1994 рр. зафіксовано біля 30 тис. загиблих. Шокуючими є цифри втрат у громадянській війні в Таджикистані (1992–1997). Всі втрати – вбиті, поранені, ті, хто пропав безвісти, або захворів, склали 500 тис. осіб. Лише загиблі становлять більше 50 тис. осіб, 1,5 млн. внутрішніх біженців, понад 120 тис. змушені були тікати до Афганістану.

Управління Верховного комісара ООН з прав людини оцінює загальну кількість жертв конфлікту в Україні із 14 квітня 2014 р. до 31 січня 2021 р. у розмірі 13,1-13,3 тис. осіб (серед них не менше ніж 3375 цивільних осіб, приблизно 4150 українських військових й орієнтовно 5700 членів збройних угруповань). Також у цей період приблизно 29,5-33,5 тис. людей дістали поранення [31]. Українські експерти вважають, що якщо у розрахунок також додати втрати людського капіталу, то загальна сума втрат України від агресії Росії може становити не менше 300 млрд дол. [32].

З огляду на це, підтримка активних (чи загроза відновлення активної фази) «заморожених» збройних конфліктів може виступати серйозним інструментом зовнішньополітичного тиску та надає Москві реальні військово-політичні переваги в регіоні. Заморожені конфлікти відволікають значні матеріальні та людські ресурси, які могли б використовуватися для розвитку економіки та обороноздатності таких країн; гальмують економічні та демократичні перетворення, змушуючи уряди вдаватися до непопулярних, часто авторитарних рішень; роблять ослаблені внутрішніми конфліктами країни вразливими для зовнішнього

втручання, застосування з боку Росії інструментів сучасних гібридних воєн, відкривають широкий простір для маніпуляцій та впливу на позиції політичних еліт; створюють потенційні загрози як для національної безпеки цих країн, так і негативно впливають на систему регіональної та глобальної та безпеки.

Як наслідок такої політики РФ на пострадянському просторі «заморожені» конфлікти в Грузії та Молдові і все ще активний конфлікт на сході України створюють вкрай негативне тло для демократичного та економічного розвитку країн регіону та є явною перешкодою для швидкого просування цих країн на шляху європейської та євроатлантичної інтеграції.

Розвідуправління міноборони США розглядає конфлікт на сході України як спробу Росії «протидіяти прагненню Києва до власної геостратегічної орієнтації та євроатлантичної інтеграції», а розгортання, нібито для навчання, значних військових сил в Криму і на кордоні з Україною як частину «кампанії з тиску на Україну, щоб вона поступилася вимогам Кремля» [33]. При цьому присутність очолюваних Росією сил на сході України вважає дієвим інструментом примусу для Кремля, навіть якщо Москва піде на деескалацію.

Із 2016 р. в Західному і Південному військових округах Росії біля українських кордонів створили три нові мотострілецькі дивізії: 144-ту біля Смоленську, 3-тя у Валуйках та 150-та у Новочеркаську.

З січня 2021 р., у рамках так званої «контрольної перевірки» всіх підрозділів Південного ВО, міноборони РФ стягнула до кордону України значні сили, фактично подвоївши кількість своїх батальйонних тактичних груп на кордоні [34]. На думку США, із 2014 р. – це найбільша військова присутність російської армії біля українського кордону [35]. Начальник Головного управління розвідки Міноборони полковник К. Буданов називав цифру у 110 тисяч осіб [36]. Лише в окупованому нею Криму Росія залучила до військових навчань 10 тис. військових і 40 бойових кораблів, 1,2 тис. одиниць озброєння і військової техніки зі складу загальновійськового об'єднання ПівдВО, Чорноморського флоту, Каспійської флотилії і з'єднань ВДВ [37].

Станом на початок серпня 2021 р. поблизу та вздовж кордону з Україною створено три міжвидових угруповання, які здатні без оголошення мобілізації та за мінімальних підготовчих заходів проводити раптові наступальні дії на території нашої країни. РФ здійснюється активне формування нових військових частин (з'єднань та об'єднань), а також реорганізація існуючих військових формувань з метою нарощування їхнього бойового потенціалу. Вздовж державного кордону України розгорнуто 28 батальйонно-тактичних груп. Завершується формування трьох нових об'єднань – двох армій та армійського корпусу, які до кінця 2021 р. планують набути повної оперативної готовності. Загальна чисельність наземного угруповання ЗС РФ вздовж кордону України на даний час – 87 тис. військовослужбовців, до 1100 одиниць танків, до 2600 бойових броньованих машин, до 1100 артилерійських систем, до 360 ракетних систем залпового вогню, 18 оперативно-тактичних ракетних комплексів. Загальна чисельність наземного угруповання збройних формувань РФ на тимчасово окупованих територіях України в Донецькій та Луганській областях становить близько 35 тис. військовослужбовців, до 480 одиниць танків, до 910 бойових броньованих машин, до 720 артилерійських систем, до 200 ракетних систем залпового вогню [38].

С. Шойгу вже оголосив про чергове посилення Західного військового округу двома десятками нових з'єднань і частин. Ці дії Росії несуть системну загрозу безпеці Україні, Польщі, країнам Балтії. Вони є продовженням стратегії залякування та демонстрації сили, яка активно використовується російською стороною як спосіб впливу та спробу деморалізуючого тиску на сусідні країни [39].

Ситуація на пострадянському просторі характеризується підвищеною складністю, багатоаспектністю, протистоянням різних геополітичних гравців з різними цілями та спроможностями впливу, що ускладнює аналіз та інтерпретацію ситуації. Неоголошена експансія Росії в цьому регіоні виходить далеко за межі суто геополітичного протистояння, боротьби за контроль над територіями та ресурсами. Ці моменти хоча і присутні у діях і цілях, але мають, в кінцевому підсумку, другорядне значення для головних акторів. На перше місце виходять цивілізаційні, світоглядні, ціннісні аспекти протистояння.

Тому окрім самоочевидних рекомендацій щодо посилення обороноздатності, спроможності протистояти дезінформації і кібератакам, розвитку економіки, така багатоплановість російського впливу зумовлює необхідність пошуку нестандартних і комплексних відповідей асиметричного характеру.

Враховуючи зростаючі для Росії ризики відритої агресії щодо ключових країн пострадянського простору, слід очікувати посилення прихованих/проксі методів гібридної агресії щодо Молдови, України, Грузії, можливо – Казахстану та Киргизстану, що потребуватиме зусиль, спрямованих на консолідацію суспільств цих країн навколо цінностей демократії, економічної свободи та пріоритету прав людини.

Україні в цій ситуації потрібно шукати всі можливості для максимального використання наявних міжнародно-правових механізмів для відновлення територіальної цілісності на умовах дотримання національних інтересів.

Потрібно також усвідомити, що остаточне відновлення територіальної цілісності України неможливе без відновлення територіальної цілісності Грузії, Молдови, Азербайджану. Тому ці країни мають виступити спільно і скоординовано на міжнародній арені. Жертви кремлівської агресії: Молдова, Грузія, Україна мають виступити ініціаторами скликання максимально широкої, представницької і багатосторонньої міжнародної конференції з питань безпеки на пострадянському просторі.

Важливе значення має обмін досвідом із іншими країнами, які обради демократичний шлях розвитку на пострадянському просторі, так і з країнами ЄС щодо ефективних практик протидії підіривній діяльності Росії.

На даному етапі видається, що для України, Грузії та Молдови максимальне зближення з ЄС та НАТО, а в перспективі – і вступ до цих організацій, є не лише одним з найбільш ймовірних механізмів забезпечення від експансіоністських зазіхань Росії, але й своєрідною перемогою у гібридній війні з Росією. Адже саме заради недопущення такого варіанту Росією були створені та підтримуються згадані вище зони нестабільності.

Стратегічний напрям – підтримка та розширення міжнародної коаліції демократичних держав, реально зацікавлених у врегулюванні конфліктів на пострадянському просторі з метою стабілізації ситуації в регіоні на засадах загальноновизнаних міжнародних норм та принципів.

Необхідно активніше розвивати різнопланове міждержавне співробітництво в рамках альтернативних інтеграційних проектів (на кшталт ЄврАзЕС) та форматів співпраці, передусім за участі країн Центральної та Східної Європи, які вже стали членами ЄС та НАТО: Люблінського трикутника (платформи для політичного, економічного, культурного й соціального співробітництва між Литвою, Польщею та Україною), Асоційованого Тріо (Україна, Молдавія, Грузія), Литовсько-польсько-українська бригада, з державами програми ЄС «Східне партнерство», стимулювати відродження Співдружності демократичного вибору та активізацію ГУАМ. Розширення компетенцій та можливостей цих організацій також могли б стати гібридною відповіддю на гібридну агресію Росії на пострадянському просторі.

Керівництву української держави потрібно бути свідомими своєї місії. Від здатності України чинити опір російській гібридній агресії залежить безпека інших країн, а демократичні зміни в нашій країні можуть задавати тон трансформаціям на всьому пострадянському просторі.

Використані джерела та література

1. Божко В. Особливості та уроки «гібридної війни» Росії проти України. 07.02.2020. URL: https://bintel.org.ua/nukma/gibridnaja_vojna/
2. Анисимов Е. Истоки имперского менталитета в России. URL: <http://asiarussia.ru/news/5718/>
3. Сили Б. Определение современного российского конфликта: как Кремль развязывает войну? Научно-исследовательский доклад. № 15 (2018). *Центр исследований по вопросам России и Евразии*. URL: <https://freerussiahouse.org/2019/01/18/opredelenie-sovremennogo-rossijskogo-konflikta-kak-kreml-razvjazyvaet-voynu/>
4. Statement for the Record Worldwide Threat Assessment Armed Services Committee United States Senate. By Scott Berrier, Lieutenant General, U.S. Army, Director, Defense Intelligence Agency. P.18-48. *U.S. Senate Committee on Armed Services*, 26.04.2021. URL: <https://www.armed-services.senate.gov/imo/media/doc/>

2021%20DIA%

20Annual%20Threat%20Assessment%20Statement%20for%20the%20Record.pdf

5. Clark D., Foxall A. Russia's Role in the Balkans – Cause for Concern? June 2014. URL: <http://www.henryjacksonsociety.org/wp-content/uploads/2014/06/Russias-Role-in-the-Balkans.pdf>

6. Boulègue M., Polyakova A. The Evolution of Russian Hybrid Warfare: Executive Summary. 29.01.2021. URL: <https://cepa.org/the-evolution-of-russian-hybrid-warfare-introduction/>

7. Полегкий О. Протидія кремлівській дезінформації в ЄС. URL: <http://publicdiplomacy.org.ua/?p=969>

8. Lutsevych O. Agents of the Russian World: Proxy Groups in the Contested Neighbourhood: Research Paper. April 2016. URL: <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/publications/research/2016-04-14-agents-russian-world-lutsevych.pdf>

9. Інструменти російської пропаганди у країнах Східної Європи – однакові – дослідження. 27.02.2017. URL: <https://uacrisis.org/uk/53099-information-warfare>

10. Центр глобального взаємодіяння представив доклад о російской экосистеме дезинформации и пропаганды. 06.08.2020. URL: <https://www.golosameriki.com/a/statedept-russian-propaganda/5532601.html>

11. Як працює російська пропаганда в українському інформаційному просторі: топ-тези року. 18.05.2020. URL: <https://texty.org.ua/fragments/101008/yak-pracuyue-rossijska-propahanda-v-ukrayinskomu-informacijnomu-prostor-i-top-tezy-roku/>

12. Хто курує інформаційну війну проти України, або Про секрети однієї військової частини. 11.12.2020. URL: <https://armyinform.com.ua/2020/12/hto-kuruyue-informacijnu-vijnu-proty-ukrayiny-abo-pro-sekret-y-odniyeyi-vijskovoyi-chastyny/>

13. Рогов К. Новый «Государь»: недемократический транзит власти на постсоветском пространстве. URL: <https://freerussiahouse.org/2019/06/10/novyy-gosudar-nedemokraticeskij-tranzit-vlasti-na-postsovetском-prostranstve/>

14. Проекти «Адольф» і «Майдан»: у Німеччині показали план Кремля з впливу на вибори в Молдові. 24.06.2021. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2021/06/24/7124824/>

15. Війни-XXI: полігібресія Росії. Київ: «Авега», 2017. 241 с. URL: <https://geostrategy.org.ua/storage/app/public/files/nodes/1/book/1/Xa8si15867659506KcE7.pdf>

16. Шеховцов А. Европа и влияние Кремля. Выпуск 2. URL: <https://freerussiahouse.org/2020/09/24/evropa-i-vlijanie-kremlja-vypusk-2/>

17. Россия фактически закрыла границу для украинских товаров (обновлено). *Podrobnosti.ua*. 14.08.2013. URL: <https://podrobnosti.ua/923674-rossija-fakticheski-zakryla-granitsu-dlja-ukrainskih-tovarov-obnovleno.html>

18. Report for Selected Countries and Subjects. *International Monetary Fund*, 2019.

19. GDP (current US\$). *Worldbank*. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>
20. Russia's Military Policy in the Post-Soviet Space. URL: <https://www.swp-berlin.org/en/publication/russias-military-policy-in-the-post-soviet-space/>
21. On the up: Western defence spending in 2018. URL: <https://www.iiss.org/blogs/military-balance/2019/02/european-nato-defence-spending-up>
22. Trends in World Military Expenditure, 2018. URL: https://www.sipri.org/sites/default/files/2019-04/fs_1904_milex_2018.pdf
23. Global Militarization Index. *Bonn International Center for Conversion*. URL: https://gmi.bicc.de/index.php?page=ranking-table&year=2017&sort=rank_asc
24. Кабакаев С. Ядерний арсенал РФ: стан та тактико-технічні характеристики тактичної ядерної зброї. *Центр дослідження Росії*. URL: http://r-studies.org/cms/index.php?action=news/view_details&news_id=48105&lang=ukr
25. Сіновець П. Ядерна зброя в военній доктрині РФ: еволюція підходів щодо її використання. *Центр дослідження Росії*. URL: http://r-studies.org/cms/index.php?action=news/view_details&news_id=45414&lang=ukr
26. «Що в голові у цієї людини?» Про Путіна на Валдайському форумі. 20.10.2018. URL: <https://glavcom.ua/world/observe/shcho-v-golovi-u-cijeji-lyudini-pro-putina-na-valdayskomu-forumi--537813.html>
27. Указ Президента Российской Федерации от 02.06.2020 г. № 355 «Об Основах государственной политики Российской Федерации в области ядерного сдерживания». URL: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/45562>
28. Мезенцев Я. Холодна війна за Крим. Як ділили флот у 1990-х. 10.05.2011. URL: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2011/05/10/38319/>
29. Военные базы России: сколько их и где они находятся. 04.11.2018 р. URL: <https://offshoreview.eu/2018/11/04/voennyye-bazyi-rossii-skolko-ih-i-gde-oni-nahodyatsya/>
30. Лавер О. Війни та народонаселення країн світу у XX-XXI століттях (1900–2016 рр.): статистичне дослідження. Ужгород : ДВНЗ УжНУ, 2018. 757 с.
31. ООН підрахувала кількість жертв бойових дій на Донбасі. 19. 02. 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-oon-kst-gertv-boyovyh-donbas/31110937.html>
32. Агресія Росії проти України: обсяги втрат і можливості репарацій. 30.03.2018. URL: https://espresso.tv/article/2018/03/30/agresiya_rosiyi_protuy_ukrayiny_obsyagy_vtrat_i_mozhlyvosti_reparaciy
33. Statement for the Record: Worldwide Threat Assessment. 29.04.2021. URL: <https://www.dia.mil/News/Speeches-and-Testimonies/Article-View/Article/2590462/statement-for-the-record-worldwide-threat-assessment/>
34. Армія РФ почала масштабні навчання в окупованому Криму та Кубані: що відпрацьовує противник. 01.04.2021. URL: https://defence-ua.com/army_and_war/

armija_rf_pochala_masshtabni_navchannja_v_okupovanomu_krimu_ta_kubani_scho_vi_dpratsovuje_protivnik-3295.html

35. Ескалація Росії нагадує дії 2014 року – Штати в ОБСЄ. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/04/11/7289786/>

36. Цифри та факти про війська Росії на кордоні України у 2021. 20.04.2021. URL: https://24tv.ua/tsifri-fakti-pro-viyska-rosiyi-kordoni-ukrayini-2021-novini-oos_n1603858

37. РФ привлекла к учениям в Крыму 10 тыс. военных и 40 боевых кораблей. 22.04.2021. URL: <https://www.interfax.ru/russia/762665>

38. Турчинов О. «План Б». 30.08.21. URL: https://censor.net/ru/resonance/3285362/plan_b

39. Близько 20 нових з'єднань і військових частин розгорне Росія під боком України та країн Балтії. 01.06.2021. URL: https://defence-ua.com/army_and_war/blizko_20_novih_zjednan_i_vijskovih_chastin_rozgorne_rosija_pid_bokom_ukrajini_ta_krajin_baltiji-3829.html

УДК 327.56

Ляшенко Т. М.

РОЛЬ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ У КОНФЛІКТІ В НАГІРНОМУ КАРАБАХУ

Розглядаються позиції Азербайджану та Вірменії щодо конфлікту навколо Нагірного Карабаху. Досліджуються пріоритети політики Російської Федерації в Кавказькому регіоні, аналізується її роль у нагірно-карабаському конфлікті загалом і вірмено-азербайджанській війні зокрема.

Ключові слова: *Нагірний Карабах, Азербайджан, Вірменія, Росія, конфлікт, геополітичні інтереси.*

Ляшенко Т. М. Роль Российской Федерации в конфликте в Нагорном Карабахе

Рассматриваются позиции Азербайджана и Армении относительно конфликта вокруг Нагорного Карабаха. Исследуются приоритеты политики Российской Федерации в Кавказском регионе, анализируется ее роль в нагорно-карабахском конфликте в целом и в армяно-азербайджанской войне в частности.

Ключевые слова: *Нагорный Карабах, Азербайджан, Армения, Россия, конфликт, геополитические интересы.*

Lyashenko T. Role of the Russian Federation in the conflict in Nagorno-Karabakh

The positions of Azerbaijan and Armenia on the Nagorno Karabakh conflict are considered. The priorities of the Russian Federation' politics in the Caucasus region are